

РОЗДІЛ II

Методика і технології професійної освіти і навчання

УДК 371.38

Білик Роман Миколайович,
кандидат педагогічних наук, викладач

*Кам'янець-Подільське відділення
Київського фінансово-економічного коледжу
Національного університету
державної податкової служби України.
32300, Хмельницька обл., м. Каменець-Подільський, вул. М. Годованця, 1.*

*Каменець-Подольское отделение
Киевского финансово-экономического колледжа
Национального университета
государственной налоговой службы Украины,
32300, Хмельницкая обл., м. Каменець-Подольский, вул. М. Годованца, 1.*

*Department of Kamianets-Podilskiy
Kyiv financial and economic College
National University the state tax service of Ukraine,
32300, Khmelnytskyi obl., m. Kamenets-Podolskiy, Godovanets str., 1*

ПІДГОТОВКА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільно-економічних умов зростає роль економічного мислення особистості, самостійності, ініціативності та напруженої практичної роботи, яка не залежить від виду обраної професійної діяльності. У зв'язку з цим висуваються нові вимоги до освіти та професійного вибору випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме школа повинна орієнтувати не тільки до професійного навчання, а й до діяльності за обраною професією. Як наголошував Д. Ф. Ніколенко: «У школярів відбувається становлення професійних інтересів, нахилів, спеціальних здібностей. Трудове, політехнічне навчання і виховання, виконання різних доручень – усе це дає змогу зорієнтуватися у професіях, усвідомити вимоги праці до людини, зважити свої знання, фізичні і розумові можливості, а пізніше свідомо обрати спеціальність» [2, 109].

У психології і педагогіці проблема самовизначення була предметом дослідження багатьох вчених, зокрема В. Володарської, М. Гінзбурга, Г. Левченка, В. Мадзігона, М. Ретівих, В. Рибалки та ін. Ці науковці проаналізували взаємозв'язок методик професійного самовизначення і соціалізації молоді в сучасних умовах. Більшість проблем соціального або професійного самовизначення розв'язувалася у процесі розробки теорії і методики профорієнтації (В. Зарецька, Б. Федоришин, М. Янцур).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Засвоєння змісту освіти у навчальних закладах має забезпечувати як загальноосвітню підготовку учнів, так і підготовку до майбутньої професійної діяльності. У «Концепції профільного навчання в старшій школі» зазначено, що введення курсів за вибором та поглиблене вивчення окремих дисциплін на диференційованій основі мають реалізовувати профорієнтаційну мету [1, с. 12-13].

Перед старшокласниками постає складна проблема визначення своєї майбутньої професії. Саме на цьому віковому періоді розвитку з найбільшою повнотою і визначеністю проявляється особистість в її сукупності уявлень про сенс майбутнього життя, можливостей, інтересів, ідеалів. Тільки добре ознайомившись з певною професійною діяльністю, набувши необхідного досвіду, молодь може впевнено самовизначитись і обрати свій шлях до поставленої мети.

Історично склалось так, що класифікація та розподіл робітників на групи призводить до того, що багато хто займається справою, котра не відповідає їх психологічним особливостям. У міру подальшого поділу праці, створення і використання нових, удосконалених знарядь праці, ця проблема стає все гострішою. Змінюються і зростають вимоги, які висуваються до професії, до людини. Керування сучасними дорогами технічними засобами вимагає вміння та ощадливого поведіння з нею. В даний час в Україні значно збільшилися витрати на на-

вчання та професійну підготовку робітників, у зв'язку з цим помилки у підборі робітників, відсів нездатних, підготовка малокваліфікованих працівників приносить досить великий економічний збиток державі. До того ж приріст робочої сили, кількість нещасних випадків, як з'ясувалося, були зумовлені тим, що при прийомі на роботу нових людей не враховувалися їх індивідуальні здібності, не перевірялася їх відповідність вимогам, що висувалися цими професіями [5, с. 8-9].

Як зазначає М. С. Янцур вибір професії є складним процесом і обумовлюється діями багатьох різноманітних факторів:

- факторами суспільного, економічного і виробничого впливу на професійні інтереси і мотиви вибору професії, тобто факторами, які впливають на формування ціннісних орієнтацій та професійної спрямованості в цілому;
- факторами особистісного характеру: потребами, інтересами, нахилами, намірами, здібностями і психофізіологічними якостями людей, рівнем їх загальноосвітньої і професійної підготовки, характерологічними рисами;
- факторами, які пов'язані з потребами суспільства в кадрах, з характером вимог професій і трудової діяльності до людини, з народними традиціями [5].

Ці фактори є необхідною умовою добре організованої профорієнтаційної роботи, яка, не обмежуючи свободу професійного визначення людей, збільшує ймовірність правильного вибору професії. Крім об'єктивних факторів на реалізацію і створення професійних планів суттєвий вплив чинять фактори соціально-психологічного і власне психологічного порядку. Перші впливають через суспільну думку про престиж професій, через соціально-економічні та виробничі умови, а також через установки, моду і традиції безпосереднього соціального оточення, формальних і неформальних груп, найавторитетніших осіб.

Формування в учнів цілісного наукового світогляду, загальнонаукової, технологічної, комунікативної, соціальної і професійної компетентності відбувається на основі засвоєння системи знань про природу, людину, суспільство, культуру, виробництво, оволодіння засобами пізнавальної і практичної діяльності – це є одним із фундаментальних завдань суспільства.

Як зазначає академік НАН України, Президент АПН України В.Г. Кремень, серед завдань шкільної освіти – надання кожній людині засобами освіти компетентностей, які важливі для успішного життя в глобальному, конкурентному і змінному середовищі; наукове і навчально-методичне забезпечення допрофільної підготовки учнів з метою їхньої орієнтації і

сприяння обґрунтованому вибору профільного навчання в старшій школі [6].

Основу структури професійного самовизначення складають потреби, зміст яких складають мотиви. Потреба породжує різнопланові протиріччя. Діяльність особистості з усунення протиріч формує професійну спрямованість і професійну самосвідомість, які, в свою чергу, формують і розвивають професійний інтерес, який визначає нахили. Нахили спонукають особистість до перетворювальної діяльності. У процесі активної проби сил проходить перевірку самооцінка професійної придатності людини. Кінцевим результатом цього процесу є виникнення відповідного професійного наміру, який полягає в змісті індивідуального професійного плану особистості.

Відомо, що сучасний світ не тільки насичений різноманітною інформацією, що зростає лавиноподібно, він ще й надзвичайно технологічний, тому загальноосвітня школа має створити всі умови для достатнього оволодіння учнями життєво необхідними політехнічними знаннями, вміннями і навичками.

Все сказане вище дозволяє розглядати професійне самовизначення як складне і багатопланове явище, яке поєднує економічні процеси з соціальними, освітянські з психологічними, фізіологічними, виробничими, як сукупність виховних і навчальних впливів, що забезпечують самостійність, свідомість у виборі, оволодінні і реалізації кожним членом суспільства професійної діяльності, яка відповідає нагальним потребам країни і дозволяє максимально реалізувати здібності і нахили особистості. Враховуючи перетворення, які відбуваються в нашому суспільстві (створення ринкової економіки, появи ринку праці, перебудова системи освіти тощо), формуються і нові підходи у профорієнтації, які повинні ґрунтуватися на творчому активному співробітництві всіх суб'єктів профорієнтації: системи освіти всіх рівнів, включаючи учнів і педагогів, служби зайнятості, центрів професійної орієнтації, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, підприємств, організацій молоді тощо. При сучасних темпах зміни умов, змісту і засобів праці необхідна систематична оперативна і довготривала професійна орієнтація, яка виступає важливою складовою неперервної освіти. Тому для фахівців у галузі профорієнтації результатом діяльності у професійному самовизначенні, як відмічає Є.О. Клімов, є стан готовності підростаючої людини до свідомого, самостійного обмірковування (і зараз, і надалі) свого професійного майбутнього відповідно до найважливіших загальнолюдських ціннісних уявлень і соціальних норм. Тому необхідність у керівництві професійним самовизначенням по-

стійно відтворюється в суспільстві як результат нормальних протиріч його розвитку, і у зв'язку з цим відповідні питання складають органічну ланку в системі роботи школи, служби зайнятості та молоді.

Однак, за традиційної форми навчання такий підхід неможливий. Як свідчить аналіз ряду досліджень та практичного досвіду профорієнтаційної роботи, школа, хоч і є одним із найбільш суттєвих факторів соціально-професійного самовизначення молоді, не завжди готувала учнів до вибору професії, а частіше орієнтувала їх на певні конкретні професії.

Як уже зазначалось, за останні роки у шкільній практиці сформувався дрібний погляд на систему профорієнтації та професійного самовизначення учнів як певне коло заходів, відокремлене від загального навчально-виховного процесу. Це завдає значної шкоди всій системі освіти, робить систему профорієнтації аморфним, суто словесним заходом. Кожен педагог чудово пояснює значення профорієнтаційної роботи, але на практиці обмежується поверхневими розмовами, загальними фразами, вибірковими заходами, як правило, показового характеру, відмітками у звітах, тобто здійснює профорієнтаційну роботу формально [4].

Згідно з визначенням особистості школяра найбільшою соціальною цінністю виступає сенс готувати учнів до професійного вибору, а не пристосовувати їх тільки для розв'язання поточних кадрових проблем, які неможливо розв'язати лише педагогічними засобами. Аналіз діючих програм з дисциплін професійного спрямування показав, що вони дають змогу проводити профорієнтаційну освіту за різною тематикою переважно в теоретичному плані і лише епізодично забезпечують практичну роботу сил учнів за різноманітними професіями.

У процесі праці юнаки та дівчата відчують, «чого вони ще не вміють, навчаються долати труднощі, а успіхи в цьому принесуть радість праці, любов до неї. Готуючи молодь до вибору спеціальності, необхідно вивчати її нахили і здібності, професійні уподобання, рівень спеціальних умінь і навичок» [2, с. 111-112]. Досвід роботи вказує, що альтернативною формою підготовки до праці і вибору професії є профільна підготовка, яка в даному випадку ведеться в більш або менш широкому спектрі діяльності, де виявляється відповідність суб'єкта обраній професійній діяльності, коригується вибір, а в подальшому конкретизується до окремої професії або певного кола споріднених професій. Дану форму підготовки можна назвати допрофесійною. Вона передбачає підготовку з усіх можливих профілів для забезпечення достатнього рівня готовності до вибору професії.

Під професійним самовизначенням розуміють свідоме і керуюче особистістю самовизначення, розвиток комплексу знань, вмінь та якостей особистості з метою підготовки до конкретної професійної діяльності.

Вирішальну роль у професійному самовизначенні відіграє сформованість в учнів умінь аналізувати професію за галузевою ознакою, предметом праці, змістом, складати професіограми, визначати і розвивати свої інтереси, здібності, обов'язково оцінювати свої можливості та зіставляти їх з вимогами професії до людини приймати правильні рішення про вибір професії.

Працюючи над проблемою професійного самовизначення випускників навчальних закладів, ми зробили спробу проаналізувати співвідношення професійного самовизначення з професійним інтересом і виявити, чи впливають ці інтереси на вибір професії у молоді.

Таким чином, не можна говорити про те, що існує зв'язок між професійним самовизначенням і професійним інтересом. Якби він був, то самовизначення конкретизувалось би вибором конкретної професії. Якщо до вибору професії випускник підходить з наявним в нього професійним інтересом, то у процесі включення в систему ціннісних орієнтацій він буде знаходитись на значно вищому рівні професійного самовизначення, порівняно з тими випускниками, що орієнтуються лише на соціальний статус.

Провівши певні психолого-педагогічні дослідження по визначенню професійного самовизначення старшокласників, в яких брали участь учні 9-х–11-х класів, встановлено, що до моменту завершення навчання у школі в переважній більшості юнаків та дівчат склалися визначені уявленнями про свою майбутню професійну діяльність. При чому уявлення ці диференційовані у їхній свідомості не тільки за різними сферами життєдіяльності але і за рівнем домагань, що характеризують конкретні цілі у цих сферах. Отже, 25,4 % опитаних учнів зробили свій професійний вибір остаточно, 67,2 % вибір зробили, однак через ряд причин мають сумнів у ньому, і 7,4 % не змогли визначитися у виборі професії. Таким чином, переважна більшість учнів, випускників школи (74,6%), відчують труднощі і не можуть обрати свою майбутню професію.

Причинами невизначеності професії у виборі школярів є:

- відсутність необхідної інформації (43,5%);
- відсутність систем в профорієнтації (20,9%);
- скорочення у найближчому майбутньому кількості робочих місць з обраної спеціальності (13,4%).

Думка батьків у виборі професії виявилась визначальною, на неї опираються близько 30,8 % опитаних випускників, порадами вчителів скористалися лише 1,42 %.

Яку ж професію прагнуть отримати сучасні випускники шкіл? Згідно отриманих даних професійну перевагу у старшокласників викликають такі професії, як товаровознавець, лікар, бухгалтер, банківський працівник, юрист, інженер-програміст, педагог.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, професійне самовизначення, залежить від соціальної ситуації. Адже сьогодні не всі юнаки та дівчата мають змогу продовжу-

вати навчання, чи піти працювати за обраною професією (платне навчання, скорочення робочих місць на виробництві тощо).

Практичні спроби сил учнів за різноманітними професіями вимагають будувати зміст навчання, виховання і профорієнтації підлітків на пріоритеті індивідуальних із врахуванням їх вікових особливостей, а також сприяють вирішенню завдань розумової, моральної, комунікативної і професійної трудової освіти; вимагають від старшокласників бачити свою життєву перспективу з позицій дослідника, пізнавати себе в різних модельованих життєвих та професійних ситуаціях, їх зв'язку з ціннісними орієнтаціями особистості, її якостями.

Література

1. Організація профільного навчання в старшій школі / Упоряд. Н. Мурашко. – К. : Шк. світ, 2007. – С. 12–13.
2. Ніколенко Д. Ф. Сімейне виховання. Підлітки / Л. Н. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенко. – К.: Радянська школа, 1981. – С.192.
3. Тименко М.П. Програма курсу «Основи вибору професії» / М. П. Тименко, М. К. Ільон, О. Ф. Пилипчук // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, 1993. – № 11. – С. 25-32.
4. Захаров Н. Н. Симоненко В. Д. Профессиональная ориентация школьников / Н. Н. Захаров, В. Д. Симоненко. – М.: Просвещение, 1989. – С. 3-6.
5. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Курс лекцій. Навчальний посібник. / М. С. Янцур. – К: Видавничий Дім «Слово», 2012. – С. 38-39.
6. Аніскіна Н. О. Організація профільного навчання в сучасній школі. –Х. : Вид. гр. «Основа», 2003. – 176 с.

Білик Р. М. Підготовка учнівської молоді до професійного самовизначення.

У статті обґрунтовано основні чинники, які впливають на професійне самовизначення учнівської молоді, та визначено провідну роль занять профільного спрямування, які допоможуть учням у виборі майбутньої професії. Представлено результати психолого-педагогічних досліджень з визначення професійного самовизначення старшокласників, в яких брали участь учні 9-х–11-х класів. З'ясовано, що вирішальну роль у професійному самовизначенні відіграє сформованість учнівських умінь аналізувати професію за галузевою ознакою, предметом праці, змістом, складати професіограми, визначати і розвивати свої інтереси, здібності, обов'язково оцінювати свої можливості та зіставляти їх з вимогами, які професія ставить до людини. Визначено, що найбільшою соціальною цінністю виступає сенс готувати учнів до професійного вибору, а не лише пристосування їх до розв'язання поточних кадрових проблем, які неможливо розв'язати педагогічними засобами. Під професійним самовизначенням ми розуміємо свідоме і керуюче особистістю самовизначення, розвиток комплексу знань, вмінь та якостей особистості з метою підготовки до конкретної професійної діяльності, а також як явище, яке поєднує економічні процеси з соціальними, освітянські з психологічними, фізіологічними, виробничими; як сукупність виховних і навчальних впливів, що забезпечують самостійність, свідомість у виборі, оволодінні та реалізації кожним членом суспільства професійної діяльності, яка відповідає нагальним потребам країни і дозволяє максимально реалізувати здібності і нахили особистості. Доведено, що побудова змісту навчання з різних напрямків підготовки учнів вимагають виховання і профорієнтації підлітків на пріоритеті індивідуальних із врахуванням їх вікових особливостей, а також мають сприяти вирішенню завдань розумової, моральної, комунікативної і професійної трудової освіти. Соціальні потреби вимагають від старшокласників бачити свою життєву перспективу з позицій дослідника, пізнавати себе в різних модельованих життєвих та професійних ситуаціях, їх зв'язку з ціннісними орієнтаціями особистості, її якостями.

Ключові слова: професійна діяльність, самовизначення, професія, учнівська молодь, вибір професії.

Білык Р. М. Подготовка учащейся молодежи к профессиональному самоопределению.

В статье обоснованы основные факторы, которые влияют на профессиональное самоопределение учащейся молодежи, и определена ведущая роль занятий профильного направления, которые помогают учащимся в выборе будущей профессии. Представлены результаты психолого-педа-

---

гогических исследований по определению профессионального самоопределения старшеклассников, в которых принимали участие ученики 9-х–11-х классов. Выяснено, что решающую роль в профессиональном самоопределении играет сформированность у учеников умений анализировать профессию по отраслевому признаку, предмету труда, содержанию; составлять профессиограммы, определять и развивать свои интересы, способности, обязательно оценивать свои возможности и сопоставлять их с требованиями, которые профессия выдвигает человеку. Определено, что наибольшую ценностью имеет смысл готовить учащихся к профессиональному выбору, а не только адаптации их к решению текущих кадровых проблем, которые невозможно решить педагогическими средствами. Под профессиональным самоопределением мы понимаем сознательное и управляющее личностью самоопределение, развитие комплекса знаний, умений и качеств личности с целью подготовки к конкретной профессиональной деятельности; а также как явление, которое объединяет экономические процессы с социальными, образовательные с психологическими, физиологическими, производственными; как совокупность воспитательных и обучающих воздействий, обеспечивающих самостоятельность, сознание в выборе, овладении и реализации каждым членом общества профессиональной деятельности, соответствующей актуальным потребностям страны, и позволяет максимально реализовать способности и склонности личности. Доказано, что построение содержания обучения по различным направлениям подготовки учащихся требует воспитания и профориентации подростков на приоритете индивидуальных возрастных особенностей, а также способствует решению задач умственного, нравственного, коммуникативного и профессионального трудового образования. Социальные нужды требуют от старшеклассников видеть свою жизненную перспективу с позиций исследователя, познавать себя в различных моделируемых жизненных и профессиональных ситуациях, их связи с ценностными ориентациями личности, ее качествами.

Ключевые слова: профессиональная деятельность, самоопределение, профессия, обучающейся молодежи, выбор профессии.

Bilyk R. M. Preparation of school youth to professional self.

In the article the main factors influencing the professional self-determination of students and classes defined main role in profile that help students in choosing future profession. The results of psychological and educational research to determine professional self seniors, which was attended by students of 9th - 11th grades. It was found that the crucial role played by professional self-formation of students' skills to analyze profession on an industry basis, the subject of labor content, make profессиограм, identify and develop their interests and abilities required to assess their capabilities and correlate them with the requirements of that profession proposes to person. It was determined that the greatest social value sense serves to prepare students for professional choice, not only adapting them to solve the current staffing problems that can not be solved by means of teaching. When we understand the professional self-conscious and Controlling individual self-development complex knowledge, skills and personal qualities to prepare for specific professional activities; and as a phenomenon that combines economic processes of social, educational of psychological, physiological, production; as a set of educational and training actions that give the independence of consciousness in the selection, implementation and mastery of each person of the society of professional activity that meets the urgent needs of the country and allows to realize the abilities and inclinations of the individual. It is true that content in various areas prepare students require training and career counseling teens on the primacy of the individual, taking into account their age-appropriate, and should contribute to solving problems, mental, moral, communicative and professional labor education. Social needs require high school students to see their life prospects from the standpoint of the researchers, to know themselves in different situations, their value orientations of the individual, his qualities.

Key words: professional activity, self-determination, profession, school youth, career choices.